

■ Vznik a vývoj státně monopolního kapitalismu vedl k důležitým změnám v sociálním a hospodářském postavení západoněmeckých rolníků. Technický pokrok a stoupající nátlak finančního kapitálu na západoněmecké zemědělství měly dalekosáhlý vliv na agrární strukturu. Stále více drobných rolníků je likvidováno a rozmnožuje řady poloproletariátu, počet námezdních sil ustavičně klesá. Například v r. 1964 zaměstnával již jen každý čtvrtý podnik ze skupiny nad 20 ha stále námezdní síly.

Dnes jsou podrobeni silné diferenciaci především střední rolníci. Protože představují početnou sociální vrstvu, které připadá právě pro tuto její početnost významná úloha při tvoření svazku mezi dělnickou třídou a rolnictvem, je třeba podrobit rozboru její situaci. Toto pojednání má být příspěvkem k třídnímu rozboru západoněmecké vesnice.

CHARAKTERISTIKA SKUPINY STŘEDNÍCH ROLNÍKŮ

Vycházíme podle L e n i n a z toho, že považujeme za střední rolníky vlastníky nebo pachtýře podniků, kteří dosahují nepatrných přebytků, jež se mohou stát v příznivých letech kapitálem, a kteří též zaměstnávají námezdní pracovní síly. Z toho plyne, že střední rolnický podnik nemůžeme posuzovat jenom podle výměry obhospodařované plochy, nýbrž především podle výrobních prostředků, které má k dispozici, podle sociálního postavení vedoucího podniku a příslušníků jeho rodiny, jakož i podle počtu námezdních pracovních sil, které zaměstnává. Z těchto znaků vycházel též L e n i n, když označil za střední hospodářství též podniky velikostní třídy od 5 do 20 ha, protože v jeho době vykazovaly celkově tytéž sociální a ekonomické znaky. Nesmíme však zapomínat, že v této velikostní skupině jsou rovněž podniky mající povahu drobných nebo velkých hospodářství, stejně jako zase ve skupině podniků nad 20 ha můžeme ještě nalézt střední rolnická hospodářství.

V západoněmeckém zemědělství tato situace dnes vystupuje mnohem ostřeji. Nemůžeme prohlásit ani všechny rolníky ze skupiny 5—10 ha, ani rolníky skupiny 10—20 ha za střední rolníky, a stejně tak nemůžeme považovat za velkorolníky ty, kteří mají výměru 20—50 ha. Postupující mechanizace způsobila, že střední rolnické hospodářství přestoupilo hranici závodů o výměře 20 ha.

Použijeme-li v podmínkách dnešního technického pokroku západoněmeckého zemědělství L e n i n o v u definici, pak můžeme označit jako středně rolnické ty podniky, jejichž majitelé při spolupráci rodinných příslušníků si opatřují z valné

části životní potřeby obhospodařováním vlastního podniku a kromě toho z výsledků běžné výroby zabezpečují prostou, v dobrých letech pak aspoň částečně rozšířenou reprodukci a různě zaměstnávají stále, popř. i nestálé námezdní pracovní síly. Použije-li se těchto znaků za základ hodnocení údajů „Grüner Bericht“ a jiných materiálů, pak asi 30 % z celkového počtu západoněmeckých zemědělských podniků, kolem 1,5 mil., tvoří střední rolnická hospodářství.

Od r. 1949 se tedy podíl středních rolníků v celkovém počtu západoněmeckých rolníků sotva změnil nebo jen zcela málo. Střední rolníci nebyli strženi do proletarizace v takové míře jako drobní rolníci, naopak — počet podniků třídy 10 až 20 ha stoupl od r. 1949 o 38 000. Z toho lze usuzovat, že se majitelům podniků o výměře 5—10 ha podařilo zvětšit plochu obhospodařované půdy připachtováním. Některé z těchto podniků tedy přešly nepochybně mezi středně rolnické. Jejich hospodářská potence však namnoze nestačí zajistit jim samostatnou existenci za stále se stupňujícího konkurenčního boje v rámci EHS.

STOUPAJÍCÍ DIFERENCIACE STŘEDNÍCH ROLNÍKŮ

Střední rolnictvo není ve své sociálně ekonomické situaci jednotné. Projevuje se to růzností sociálního a ekonomického postavení jednotlivých majitelů podniků, hlavně pokud jde o jejich příjmy, vydání za výrobní prostředky a používání techniky. Tak např. racionální vytižení strojů a traktorů na menších pozemcích je podstatně nižší než na scelených parcelách podniků s větší výměrou zemědělské půdy, jejichž majitelé však musí být ještě považováni za střední rolníky. Podniky o menší výměře mohou často poskytovat finanční prostředky k opatření moderní techniky jenom v nepatrné míře. Proto jsou pracovní síly v takových podnicích mnohem více fyzicky zatíženy než v hospodářstvích schopných plně využít moderní techniky v rostlinné i živočišné výrobě. Zastávání mnoha středních rolnických podniků, nedostatek odborného vzdělání jejich majitelů, jakož i nepatrná výrobní kapacita — to jsou namnoze příčiny sociálního upadání středních rolníků směrem k poloproletariátu.

Vyhodnocení materiálu, který máme k dispozici, ukazuje, že diferenciaci středních rolníků se projevuje tím, že jsou střední rolnické podniky, které jsou ještě po jistou dobu schopné udržet si svůj charakter. Jejich nepatrná část v průběhu vývoje dokonce nabude povahy rolnického velkopodniku. Asi čtvrtina středních rolníků však již nemůže za dnešního státu monopolního kapitalismu udržet nadále svou samostatnost a hrozí jim sociální úpadek, sestup do řad poloproletariátu nebo průmyslového proletariátu.

Toto vyhodnocení přirozeně pouze naznačuje vývojovou tendenci, neboť přesné číselné údaje nejsou. Při sledování ekonomické a sociální situace středních rolníků jsme většinou odkázáni na civilní statistiku a její dělení podniků podle velikosti a musíme se jí řídit. Provedený rozbor nás přivedl k poznání, že hospodářsky slabé střední rolnické podniky, kterým hrozí sociální úpadek, je třeba hledat v první řadě ve skupině podniků s výměrou 5—10 ha až do 15 ha. Hospodářsky slabá střední hospodářství se pochopitelně vyskytují i ve skupině nad 15 ha, ale jejich špatná hospodářská situace je dána ve většině případů nepříznivými podnebnými a půdními poměry. Hospodářsky silnější střední rolnické podniky, schopné produkovat více pro trh, jsou ve třídě 15—20 a 20—50 ha.

V jednotlivostech je možno tato všeobecná konstatování formulovat takto:

1. V uplynulých letech stoupal roční příjem podniku na pracovní sílu v jednotlivých třídách velikosti (5—10, 10—20 a 20—50 ha) velmi rozdílně a činil např. u podniků do 10 ha v letech 1954/55—1963/64 jen 369 DM na jednu pra-

covní sílu ročně, ve třídě 10—20 ha stoupl na 504 DM a ve třídě 20—50 ha dokonce na 669 DM (Grüner Bericht 1965).

2. Také náklady na výrobní prostředky jsou velmi rozdílné ve skupinách podniků 5—10, 10—20 a 20—50 ha a v přepočtení na hektar zemědělské půdy s rostoucí výměrou stoupají. Spotřeba hnojiv se velmi liší podle různého zaměření podniků; je jiná u podniků řepářských, obilnářsko-okopanářských a pícninářských. Projevuje se však zcela jasně, že hospodářsky slabší podniky do 10 ha mohly v uplynulých letech použít na hektar zemědělské půdy méně hnojiv než podniky o výměře 10—20 a 20—30 ha.

Též množství nakoupených krmiv na hektar zemědělské půdy, v různých výrobních směrech velmi odlišné, však prozrazuje, že hospodářsky silnější podniky používají na hektar zemědělské půdy hodnotnějších krmiv než např. podniky o výměře do 15 ha. Z toho plyne, že střední rolnické podniky, neschopné větší tržní produkce, mají mnohem horší předpoklady racionalizace a specializace než střední podniky s větší výrobní kapacitou, které jsou schopny rozšířené reprodukce.

3. Zkoumání úhrady srovnatelných nákladů všech středních rolnických podniků s různým využíváním půdy podle všech Grüner Berichtů od r. 1956 ukazuje, že přebytku lze dosáhnout jen ve větších podnikových jednotkách řepářských a okopanářských podniků. Je však též patrné, že rozdíl mezi výnosy a náklady byl v uplynulých letech v podnicích do 10 ha při všech způsobech využívání půdy mnohem větší než v podnicích s 10—20 a 20—50 ha, a kromě toho v krmivářských a krmivářsko-obilnářských podnicích projevoval stoupající tendenci.

4. Sledujeme-li zaměstnávání námezdních pracovních sil v podnicích jednotlivých velikostních tříd, pak musíme konstatovat, že i zde je patrný proces diferenciace: 308 105 podniků třídy 5—10 ha zaměstnává ještě 24 000 stálých námezdních sil, tedy průměrně každý patnáctý podnik; 295 820 podniků třídy 10 až 20 ha jich zaměstnává 41 000 — tedy každý osmý až devátý podnik a ve 129 866 podnicích třídy 20—50 ha jsou námezdní síly v každém čtvrtém podniku (Grüner Bericht 1965).

Z tohoto materiálu můžeme seznat, že cizí pracovní síly jsou ještě zaměstnávány v nejmenších podnicích do 10 ha, ale že naopak mnoho podniků třídy 20 až 50 ha již je bez cizích pracovních sil.

STÁTNÍ POLITIKA VŮČI STŘEDNÍM ROLNÍKŮM

Bonnská vláda prosazuje diferenciační proces mezi středními rolníky k dosažení svého cíle, tj. vytvoření asi 300 000 racionalizovaných a specializovaných podniků při současném zřizování velkých výrobních jednotek pomocí vertikální integrace a státem řízených výrobních družstev odpovídajících podmínkám zhodnocení finančního kapitálu. Děje se tak pomocí nejrůznějších ekonomických a zákonných opatření:

1. Ze subvencí „Zelených plánů“ — za jakostní mléko, na premiích za brambory bohaté škrobem, za výpomoc při dopravě obilí — mají největší podíl podniky s vysokou tržní produkcí. Subvencování naftových dieselových motorů přichází nejvíce k dobru podnikům s vysokým stupněm mechanizace. Větší část subvencí plyne do hospodářsky silných podniků středních rolníků a nepřispívá k posilování podniků hospodářsky slabých, které jsou tak nepřímě nuceny hledat si finanční prostředky nezemědělskou činností.

2. Opatření hospodářskotechnické úpravy sice napomáhají scelování rozkouskované půdy a vytvoření předpokladů racionálního využívání traktorů a strojů, avšak těchto výhod se nedostává všem středním rolníkům. Jelikož jsou náklady příliš vysoké, jsou střední rolníci nuceni neustále některé pozemky postupovat finančně silným podnikům nebo si musí podržet i parcely nepříznivě položené a poskytující malé výnosy. Jiným středním rolníkům naproti tomu se podařilo své podniky zvětšit a tak racionálněji hospodařit.

3. Také směrnicím k „podpoře osídlování, stavebních úprav starých usedlostí a nástaveb z prostředků „Zeleného plánu“ je třeba rozumět tak, že tyto prostředky dostanou jen podniky, které odpovídají cílům bonnské vlády. Vlastnictví jistě „minimální výměry“, právě jako tzv. „důvěryhodnost“, tj. zasloužení si úvěru, o nichž rozhodují jednotlivé příslušné orgány, představují předpoklady k udělení úvěru. Tak např. vypočtené „vzorové velikosti rodinných podniků“ vycházející z ukazatelů výnosů půdní bonitace a platící za měřítko schválení postupu přesídlení, brání velmi mnoha podnikům středních rolníků získat úvěr z prostředků „Zeleného plánu“. Z tab. I je patrné, že podniky „s výnosovým ukazatelem“ 60 musí mít nejméně 12 ha zemědělské půdy, aby dosáhly povolení k přesídlení. Podniky s nižšími ukazateli výnosů musí mít úměrně větší výměru, např. při ukazateli výnosů 35 nejméně 20 ha.

4. Směrnice pro tzv. „mobilizaci půdy“ mají urychlit koncentraci půdy a přimět hospodářsky slabé střední rolníky k prodeji části jejich zemědělské půdy a k definitivnímu odchodu do nezemědělského povolání. Tak např. pomocí státního úvěru má se vyplatit těm, kteří propachtovali zemědělskou půdu, nájem na 12–18 let dopředu, aby se jim tak dostalo pomoci k založení nové existence, nebo dodatečných finančních prostředků k rentě. Hospodáři, kteří odevzdají celou svou usedlost, dostanou úvěr na pořízení nového bydliště a peněžitou výpomoc na přechodnou dobu, pokud se nestanou na svém novém pracovišti kvalifikovanými dělníky.

5. Od r. 1963 dostala horizontálně a vertikálně spojená hospodářství finanční doplátky ve výši 195,2 miliónů DM z prostředků „Zeleného plánu“. Pomocí těchto prostředků má být více zemědělských výrobních odvětví pokud možno sloučeno ve velké výrobní oblasti na nadvýrobní základně, aby se tak zajistila koncentrace výroby a řízení zemědělské výroby státem. K různým výrobním družstvům pro výkrm skotu a prasat, výrobu vajec a drůbeže, pěstování kvalitní pšenice, zeleniny a ovoce se mohou připojit podniky, které mají předpoklady specializovat se na jedno nebo dvě výrobní odvětví a dodávat větší množství produktů podle smluvních dojednání. To předpokládá jistou výrobní kapacitu podniku.

Diferenciační proces se projevuje kromě jiného v tom, že střední rolníci s větší výměrou půdy a s větší kapacitou stáji mají větší předpoklady přestavby svého podniku a specializace na jedno nebo dvě výrobní odvětví. Splynutím příslušných odvětví podniku v horizontální rovině získají do jisté míry před-

I. Stanovené vzorové velikosti rodinných podniků v NSR

Ukazatel výnosu	Stanovená velikost zemědělské půdy v ha
Do 35	20
35–40	18
41–45	16
46–50	15
51–55	14
56–60	13
Nad 60	12

nosti kapitalistické velkovýroby. Střední rolníci, jejichž výměra a kapacita stájí nestačí pro specializaci na určité výrobní odvětví, nemohou se buď vůbec připojit ke sloučení v horizontální rovině, nebo jen v jednotlivých případech. Státní prostředky k horizontálnímu a vertikálnímu spojení případnou, právě tak jako subvence, v největší míře podnikům majícím základnu pro silnou tržní výrobu.

V závěru je možno konstatovat, že průzkum situace středních rolníků ukázal, že z celkového počtu zemědělských podniků v NSR je ještě asi 450 000 středních rolníků. Připomeneme-li si dále, že 750 000 kovorolníků představuje poloproletariát a 45 000 rolníků je možno považovat za velkorolníky, pak se naprosto jednoznačně ukáže, že za vlády plně rozvinutého státního monopolního kapitálu dochází v západoněmeckém rolnictvu k základním třídním změnám a probíhá proces silné diferenciaci. Část dosavadních středních rolníků klesá na úroveň malorolníků a poloproletariátu. U větší části středních rolníků je však třeba počítat s tím, že ještě po dlouhou dobu si mohou udržet samostatnou existenci středních rolníků, protože bonnská vláda z hospodářských, politických a vojenských důvodů hledí udržet asi 300 000 hospodářsky silných, racionalizovaných a specializovaných podniků převážně kapitalistického rázu. V souhlasu s tímto cílem počítá bonnský stát na základě všeobecné řídicí funkce ve státní monopolní soustavě vlády v rozporu s jednotlivými monopolními skupinami se znovurozdělením národního důchodu ve prospěch velké části středních rolníků a jejich podniků. V neposlední řadě je tím třeba vysvětlovat i relativně vysoký podíl hlasů CDU/CSU získaných stranou na venkově při volbách do Spolkového sněmu v r. 1965.

SOUHRN

Označení střední rolník je případné pro majitele podniků, kteří si všeobecně pro sebe a své rodinné příslušníky vydělávají na živobytí převážně prací ve vlastním podniku, kde částečně zaměstnávají námezdní síly. Přitom se však nesmí zapomínat, že za stále rostoucí mechanizace je plocha půdy, kterou může obhospodařovat jedna rodina, mnohem větší než před 20 až 30 lety. Z půldruhého miliónu zemědělských podniků v NSR je dosud asi 30 % středně rolnických.

Hospodářské a sociální podmínky středních rolníků nejsou stejné. Probíhá proces diferenciaci, za něhož malá část sociálně upadá a stává se proletariátem, kdežto u několika málo se projevuje vývojová tendence směrem k velkorolníkům. Převážná část středních rolníků však po dlouhou dobu si ještě může ubránit svůj dosavadní sociální a hospodářský charakter.

Bonnská vláda podporuje proces diferenciaci, který má ponechat asi 300 000 racionalizovaných a specializovaných podniků, jež mají splynout horizontální a vertikální integrací, jakož i pomocí výrobních a pěstitelských družstev ve velké výrobní oblasti.

Došlo dne 10. 3. 1966

Literatura

1. Grüner Bericht 1965, Bundesrat, Drucksache 1965/29, s. 106, 180, 184. — 2. Vinařství a lesy země Porýní-Falc, Cirkulář ministerstva zemědělství, s. 213.

К положению середняков в Западной Германии

Середняками в Западной Германии можно считать владельцев предприятий, которые зарабатывают на свое пропитание и на членов своей семьи преимущественно работой в собственном хозяйстве, где они частично нанимают рабочую силу. Однако при этом не следует забывать, что при постоянно растущей механизацией площадь земли, которую может обработать одна семья, гораздо больше, чем 20 или 30 лет тому назад. На полтора миллиона сельскохозяйственных предприятий в ФРГ до сих пор приходится приблизительно 30 % середняков.

Хозяйственные и социальные условия середняков неодинаковы. Проходит процесс дифференциации, при котором малая часть социально опускается и становится пролетариатом, в то время как у других проявляется тенденция развития по направлению к крупным землевладельцам. Однако преобладающая часть предприятий середняков еще долгое время может сохранить свой нынешний социальный и хозяйственный характер.

Боннское правительство поддерживает процесс дифференциации, который должен оставить 300 000 рационализированных и специализированных предприятий, которые в результате горизонтальной и вертикальной интеграции, а также с помощью производственных и сельскохозяйственных кооперативов должны образовать крупные производственные области.

Zur Lage der Mittelbauern in Westdeutschland

Die Bezeichnung Mittelbauern trifft auf Betriebsinhaber zu, die im allgemeinen für sich und ihre Familienangehörigen den Lebensunterhalt weitgehend aus der Arbeit im eigenen landwirtschaftlichen Betrieb erwirtschaften und auch teilweise Lohnarbeitskräftigen. Dabei ist aber zu beachten, daß unter den Bedingungen der fortschreitenden Mechanisierung die Bodenfläche, die von einer Familie bewirtschaftet werden kann, weit größer ist als vor 20 bis 30 Jahren. Von den 1,5 Mill. landwirtschaftlichen Betrieben in Westdeutschland haben noch ca. 30 Prozent mittelbäuerlichen Charakter.

Die ökonomischen und sozialen Lebensbedingungen der Mittelbauern sind nicht einheitlich. Laufend vollzieht sich ein Differenzierungsprozeß, in dessen Verlauf sich bei einem kleinen Teil der soziale Abstieg ins Proletariat abzeichnet, während bei einigen wenigen die Tendenz besteht, sich zu Großbauern zu entwickeln. Das Gros der mittelbäuerlichen Betriebe wird jedoch noch für eine längere Zeit seinen bisherigen sozialökonomischen Charakter wahren können.

Der Bonner Staat fördert den Differenzierungsprozeß, bei dem im Endergebnis ca. 300 000 rationalisierte und spezialisierte Betriebe übrig bleiben sollen, die über die horizontale und vertikale Integration sowie über Erzeuger- und Anbaugemeinschaften in große Produktionsbereiche zusammengefaßt sind.

Adresa autora:

Gerda Bauer, Deutsche Akademie der Landwirtschaftswissenschaften, Berlin, Krausenstrasse 38/39
